

НАУКОВИЙ ВИСНОВОК

члена Науково-консультативної ради при Верховному Суді,

доктора юридичних наук Шкляра С. В.

від 08 серпня 2022 року

Питання №1

Чи може застосовуватись санкція, передбачена пунктом 32.2 статті 32 Закону України "Про платіжні системи та переказ коштів в Україні", до Державної казначейської служби України ?

Відповідь на питання №1

1. Згідно з п. 5.1 ст.5 ¹Закону України "Про платіжні системи та переказ коштів в Україні" (далі – Закон), суб'єктами правових відносин, що виникають при здійсненні переказу коштів, є учасники, користувачі (платники, отримувачі) платіжних систем.
2. Пунктом 1.43 статті 1 вказаного Закону встановлено, що учасник/член платіжної системи (далі - учасник платіжної системи) - юридична особа, що на підставі договору з платіжною організацією платіжної системи надає послуги користувачам платіжної системи щодо проведення переказу коштів за допомогою цієї системи та відповідно до законодавства України має право надавати такі послуги.
3. Відповідно до пункту 1 ²Положення про Державну казначейську службу України (далі - Положення), Державна казначейська служба України (Казначейство України) є учасником системи електронних платежів Національного банку України.
4. Згідно з пунктом 1.8 ³Порядку відкриття та закриття рахунків у національній валюті в органах Державної казначейської служби України (далі – ДКСУ), затвердженого наказом Міністерства фінансів України від 22 червня 2012 року N 758 та зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 18 липня 2012 року за N 1206/21518 (далі – Порядок №758), розрахунково-касове обслуговування клієнтів здійснюється органами Казначейства **відповідно до умов договорів та додаткових договорів** між органом Казначейства і клієнтами (додатки 1 та 2 до цього Порядку).
5. Відповідно до підпунктів 12.1-12.2 пункту 12 ⁴Інструкції з організації примусового виконання рішень, затвердженої наказом Міністерства юстиції України N 512/5 від 02 квітня 2012 року (далі - Інструкція N 512 /5), органи Державної виконавчої служби мають відповідні рахунки в органах Державної казначейської служби України для обліку депозитних сум і **зарахування стягнутих з боржників коштів та їх виплати стягувачам у національній валюті**, а також відповідні рахунки для обліку аналогічних операцій в іноземній валюті в банках.

¹Посилання на Закон України "Про платіжні системи та переказ коштів в Україні": <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2346-14#Text>.

² Посилання на Положення про Державну казначейську службу України: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/215-2015-%D0%BF#Text>.

³ Посилання на Порядок відкриття та закриття рахунків у національній валюті в органах Державної казначейської служби України: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1206-12#Text>.

⁴ Посилання на Інструкцію з організації примусового виконання рішень: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0489-12#Text>.

6. З вищенаведених норм законодавства випливає, що правовідносини між ДКСУ та органами ДВС слід вважати такими, що виникають між платником та банком, що обслуговують платника в розумінні Закону.
7. Водночас, чинним законодавством не встановлено порядок регулювання зобов'язань, що існують між стягувачем та ДКСУ. Справа в тому, що такі зобов'язання виникають не напряму, а внаслідок розпорядження органів ДВС. В такому випадку, правовідносини між ДКСУ та стягувачем є тотожними до тих, що існують між **отримувачем та банком, що обслуговує платника** в розумінні положень Закону.
8. Варто також наголосити, що чинним законодавством України не встановлено обов'язку для стягувача коштів відкривати рахунок в органах Державної казначейської служби. Натомість, такі рахунки повинні бути в органів Державної виконавчої служби (далі – ДВС).
9. Незважаючи на відсутність договору, у ДКСУ наявне зобов'язання із перерахування коштів отримувачу (стягувачу), яке виникло на підставі розпорядження органу ДВС. Крім цього, обов'язок ДКСУ обслуговувати рахунки ДВС, з яких відбувається перерахування коштів стягувачу, встановлений низкою нормативно-правових актів: Інструкції № 512/5, Закону України "Про виконавче провадження" тощо.
10. Важливо, що наявність самих лише зобов'язальних відносин між ДКСУ та отримувачем коштів не є підставою для застосування положень Закону. Необхідно, аби предметом переказу були небюджетні кошти, щодо яких існував спір.
11. Так, у своїй постанові від 10.05.2021 у справі №910/6067/19 Касаційний господарський суд зазначив, що: *"механізм безспірного списання органами Казначейства коштів державного та місцевих бюджетів за судовими рішеннями про стягнення надходжень бюджету (зокрема й податкових платежів) є відмінним від механізму (порядку) міжбанківського переказу не бюджетних коштів, який здійснює Казначейство як банківська установа"*⁵.
12. Слід також наголосити, що зобов'язання, які виникають у Казначейства України перед стягувачем коштів, полягають у наданні ДКСУ послуг щодо їхнього переказу – тобто, у наданні платіжних послуг в розумінні редакції Закону на час виникнення спірних правовідносин.
13. Такого висновку дійшов Касаційний цивільний у постанові від 27.04.2022 у справі №569/11463/15-ц: *"Зобов'язання із перерахування грошових коштів не може вважатись грошовим, адже воно полягає не в сплаті грошових коштів, а в наданні банком послуг щодо їх переказу, що врегульовано Законом України "Про платіжні системи та переказ коштів в Україні"*.
14. Відтак, встановивши, що:
 - у ДКСУ існувало зобов'язання, яке виникло на підставі розпорядження органу ДВС, перед стягувачем про переказ коштів;

⁵ Посилання на постанову Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 10.05.2021 у справі № 910/6067/19: <https://revestr.court.gov.ua/Review/97034440>

- кошти, що підлягали переказу, не були бюджетними та були стягнуті у порядку стягнення коштів, щодо яких наявний спір;
 - у правовідносинах, що виникли, ДКСУ здійснювала платіжні послуги з переказу коштів,
- можна зробити висновок, що відносини, які виникають між органами ДВС, ДКСУ та стягувачем мають платіжний, розрахунковий характер.
15. Отже, на ДКСУ у цих правовідносинах, як на учасника системи електронних платежів Національного банку України, розповсюджують свою дію положення Закону та Інструкції про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті, затвердженої постановою Правління Національного банку України від 21 січня 2004 року N 22 (далі - Інструкція N 22).
16. Правовою нормою, викладеною в абз.4 п.32.2 ст.32 Закону, встановлено два види санкцій за порушення банком строків виконання документа на переказ: (i) пеня у розмірі 0,1 відсотка суми простроченого платежу за кожний день прострочення, що не може перевищувати 10 відсотків суми переказу, та (ii) відшкодування шкоди.
17. До правовідносин, що виникли між ДКСУ як банком, що обслуговує платника, та стягувачем, не може бути застосована пеня, оскільки Законом передбачений конкретний спосіб захисту прав отримувача коштів, що були порушені внаслідок недотримання банком строків виконання документа на переказ, а саме – відшкодування шкоди.
18. Застосування до таких правовідносин норм щодо пені, за своєю правовою природою є аналогією закону. Проте, відповідно до положень ч.10 ст.11 ГПК України, аналогія закону застосовується лише у тому випадку, якщо спірні відносини не врегульовані законом і відсутній звичай ділового обороту, який може бути до них застосований.
19. Відтак, оскільки підстав для застосування пені немає, а Законом чітко передбачений спосіб захисту цивільних прав стягувача, **санкція, передбачена абз.4 п. 32.2 ст. 32 Закону у вигляді відшкодування шкоди – може бути застосована до ДКСУ.**

Питання №2

Чи може відповідальність за несвоєчасне виконання платіжних доручень у вигляді **пені**, яку належить сплатити отримувачу (стягувачу), покладатись на юридичну особу, що здійснює обслуговування рахунка платника?

Відповідь на питання №2

1. Покладання відповідальності за несвоєчасне виконання платіжних доручень у вигляді пені, яку належить сплатити отримувачу, на банк, що обслуговує платника, за своєю правовою природою є **застосуванням аналогії закону**.

Частиною 10 статті 11 ГПК України визначено, що аналогія закону застосовується у тому випадку, якщо спірні відносини не врегульовані законом і відсутній звичай ділового обороту, який може бути до них застосований.

2. Натомість, права стягувача, що були порушені банком, що обслуговує платника, підлягають захисту в порядку абз.4 п.32.2 ст.32 Закону. Вказане положення не дає підстав вважати, що є додатковий простір для врегулювання способу захисту порушеного права стягувача.
3. Касаційний цивільний суд у своїй постанові від 17.01.2022 у справі №932/5274/20 наголошує, що: *"під час застосування аналогії закону до врегулювання певних цивільних відносин суд повинен зробити висновок, що ці відносини не врегульовані договором або актами цивільного законодавства, тобто суд повинен був встановити прогалину у регулюванні певних суспільних відносин. Якщо спірні відносини врегульовані договором або актами цивільного законодавства, але з таким правовим регулювання особа не погоджується, відсутні будь-які підстави для застосування аналогії закону або права"*⁶.
4. Крім цього, трактування положень абз.4 за аналогією із положеннями абз.1 та 2 також призведе до того, що стягувач зможе пред'являти вимогу не лише щодо стягнення пені, а й щодо стягнення збитків, відповідно до загального правила, встановленого ч.1 ст.624 Цивільного кодексу України.
5. Важливо, що збитки та шкода в розумінні Закону співвідносяться як частина і ціле, де збитки – ціле, а шкода – лише частина збитків. Такий висновок був викладений у постанові Вищого господарського суду від 15.01.2013 у справі №5011-22/10227-2012, де суд зазначив, що: *"під збитками у ст. 1073 ЦК України розуміються не безпосередньо списана сума, а шкода, заподіяна платнику внаслідок порушення цим банком строків завершення переказу (абзац 3 п. 32.2 ст. 30 Закону України "Про платіжні системи та переказ коштів в Україні"), додаткові витрати (штрафні санкції, сплачені контрагентам, вартість додаткових робіт тощо), понесені платником у зв'язку з простроченням перерахування коштів банком (абзац 3 ч. 1 ст. 225 ГК України), суми комісійної винагороди, вимушено переплаченої в інших банках для своєчасного проведення оплати за договорами з контрагентами, упущена вигода тощо"*⁷.
6. Варто наголосити, що недостатня урегульованість правової норми не може бути підставою для надання привілеїв тій чи іншій стороні всупереч закону, а, відтак, згадане вище тлумачення абз.4 п.32.2. ст.32 Закону слід розглядати як таке, що порушує принципи справедливості, добросовісності та розумності, закріплені у п.6 ч.1 ст.3 ЦК України.
7. **Таким чином санкція у вигляді пені не може бути застосована до правовідносин, що виникають між ДКСУ як банком, що обслуговує платника, та стягувачем коштів.** Отже відшкодування шкоди, передбачене абз.4 п.32.2 ст.32 Закону, необхідно вважати належним способом захисту прав отримувача, що були порушені внаслідок порушення банком, що обслуговує платника, строків виконання документа на переказ.

⁶ Посилання на постанову Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 17.01.2022 у справі № 932/5274/20: <https://revestr.court.gov.ua/Review/102634066>

⁷ Посилання на постанову Вищого господарського суду від 15.01.2013 у справі № 5011-22/10227-2012: <https://revestr.court.gov.ua/Review/28681784>

Питання №3

Чи свідчить перерахування позивачу коштів, здійснене Державною казначейською службою України за розпорядженням органу виконавчої служби, про те, що Державна казначейська служба України виконує функцію банку, який обслуговує позивача?

Відповідь на питання №3

1. Як вже було визначено у відповіді на питання №1, ДКСУ здійснює розрахунково-касове обслуговування клієнтів відповідно до умов договорів та додаткових договорів між органом Казначейства і клієнтами (пункт 1.8 Порядку №758). Зобов'язання з обслуговування рахунків органів ДВС випливають з положень Інструкції №512/5 та ЗУ "Про виконавче провадження".
2. Відтак, правовідносини між ДКСУ та органами ДВС слід вважати такими, що виникають між платником та банком, що обслуговують платника в розумінні Закону.
3. Водночас, чинним законодавством не встановлено порядок регулювання зобов'язань, що існують між стягувачем та ДКСУ. Справа в тому, що такі зобов'язання виникають не напряду, а внаслідок розпорядження органів ДВС.
4. Відповідно до правового висновку, викладеного в постанові Касаційного господарського суду, від 10.05.2021 у справі №910/6067/19, міжбанківський переказ небюджетних коштів ДКСУ здійснює як банківська установа, на відміну від безспірного списання коштів державного та місцевих бюджетів, що проводиться відповідно до норм Бюджетного кодексу України.
5. **Отже, зобов'язання з перерахунку коштів стягувачу, що виникло з розпорядження органів ДВС, слід вважати належним свідченням того, що Державна казначейська служба України виконує функцію банку, який обслуговує позивача в розумінні положень Закону.**

Член Науково-консультативної ради

при Верховному Суді,

доктор юридичних наук

Шкляр С. В.